

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПРИЧИН НЕЕФЕКТИВНОГО ВИКОНАННЯ УРЯДОМ УКРАЇНИ ВЗЯТИХ НА СЕБЕ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

ANALYSIS OF THE MAIN REASONS FOR INEFFICIENT ENFORCEMENT OF THE COMMITMENTS OF THE GOVERNMENT OF UKRAINE IN THE FIELD OF ENSURING THE RIGHTS AND FREEDOMS OF HUMAN BEINGS AND THE COMMUNITY

Загребельна Н.А., к.ю.н.,
методист навчально-методичного відділу

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Права і свободи людини і громадянина – це один із найважливіших інститутів правового статусу особи. Права і свободи людини і громадянина, а також гарантії даних прав і свобод визначають основний зміст і спрямованість діяльності держави. Держава виступає основним гарантом прав і свобод людини і громадянина та відповідає перед людиною за свою діяльність. У відповідності до частини 2 статті 3 Конституції України забезпечення і захист прав і свобод людини і громадянина є головним обов'язком держави. Практична реалізація державної політики щодо прав і свобод людини і громадянина є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому. В останні роки питання механізму захисту прав і свобод громадян, формування та реалізації державної політики у даній сфері є предметом серйозного наукового аналізу, що здійснюється видатними науковцями, представниками теорії права, конституційного, міжнародного, адміністративного права.

Метою наукової статті є аналіз основних причин неефективного виконання урядом України взятих на себе зобов'язань у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

До основних причини неефективного виконання урядом України взятих на себе зобов'язань у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина слід віднести:

- декларативний характер багатьох із закріплених у Конституції України прав і свобод людини та громадянина;
- незавершеність формування державної політики України щодо реалізації забезпечення прав і свобод людини і громадянина;
- законодавчу обмеженість, а іноді й відсутність, дієвих механізмів реалізації прав та свобод людини і громадянина;
- недостатнє інформаційне забезпечення проблем реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина;
- відсутність програми системного проекту реформування організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини.

Ключові слова: реалізація конституційних прав і свобод людини та громадянина, демократичний розвиток суспільства, виконання зобов'язань, юридична відповідальність.

Human and civil rights and freedoms are one of the most important institutions of a person's legal status. Human and civil rights and freedoms, as well as guarantees of these rights and freedoms determine the basic content and direction of the state. The state acts as the main guarantor of human and civil rights and freedoms and is accountable to the individual for its activities. In accordance with Part 2 of Article 3 of the Constitution of Ukraine, ensuring and protecting the rights and freedoms of man and citizen is the main duty of the state. The practical implementation of state policy on human and civil rights and freedoms is the criterion by which the level of democratic development of any state and society as a whole is assessed. In recent years, the mechanism of protection of rights and freedoms of citizens, the formation and implementation of public policy in this area is the subject of serious scientific analysis carried out by prominent scholars, representatives of the theory of law, constitutional, international, administrative law.

The purpose of the scientific article is to analyze the main reasons for the ineffective implementation by the Government of Ukraine of its obligations in the field of human and civil rights and freedoms.

The main reasons for the ineffective implementation by the Government of Ukraine of its obligations in the field of human and civil rights and freedoms include:

- the declarative nature of many of the human and civil rights and freedoms enshrined in the Constitution of Ukraine;
- incomplete formation of the state policy of Ukraine on the implementation of human and civil rights and freedoms;
- legislative limitations, and sometimes the absence of effective mechanisms for the realization of human and civil rights and freedoms;
- Insufficient information support for the implementation of constitutional rights and freedoms of man and citizen;
- the lack of a program of a systematic project to reform the organizational and legal mechanism for ensuring human rights and freedoms.

Key words: realization of constitutional rights and freedoms of man and citizen, democratic development of society, fulfillment of obligations, legal responsibility.

Питання забезпечення і захисту прав людини розкриваються у працях таких вітчизняних дослідників, як В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, В.А. Бігун, Ю.П. Битяк, В.В. Богуцький, С.Б. Боднар, А.С. Васильєв, В.О. Васильчук, Н.В. Гайворонюк, Д.А. Гудима, С.С. Добрянський, Т.М. Заворотченко, В.Б. Ісакова, М.І. Козюбра, А.М. Кучук, С.І. Максимов, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, Ю.С. Разметаєва, О.Ф. Скакун та ін.

Проте державна політика у сфері прав і свобод людини і громадянина формується відповідно до викликів та потреб суспільства, що постійно змінюються.

Метою наукової статті є аналіз основних причин неефективного виконання урядом України взятих на себе зобов'язань у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Роль держави стосовно прав людини залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів, зокрема:

– від природи самих прав; сфери суспільних відносин, в яких вони здійснюються;

– статусів суб'єктів-носіїв прав; ставлення держави до оцінки значущості соціальних та індивідуальних потреб й інтересів, виражених у правах;

– розуміння і поваги державою самої ідеї прав людини і громадянина тощо.

Проте поряд з чітко визначеним курсом на євроінтеграцію та прихильність до європейських цінностей нині в Україні спостерігається й тенденція щодо втрати ефективності правозахисних функцій і механізмів органів державної влади та органів державного управління.

Непоодинокими є випадки порушення прав людини, закріплених у розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України, що обумовлюється, насамперед:

1) неефективністю передбачених Конституцією та законами України позасудових і судових механізмів захисту прав людини;

2) традиційним постреволуційним правовим нігілізмом у суспільстві та державі;

3) анексією та окупацією Автономної Республіки Крим і воєнними діями на Сході України.

При цьому слід узяти до уваги, що на сьогодні на території країн грубо та цинічно порушуються основоположні громадянські та політичні права людини.

До того ж під час воєнного конфлікту на Сході України поширилися такі злочини проти особистих прав людини, як тортури й катування, захоплення заручників тощо.

Найважливішою гарантією ефективного обмеження влади є реалізація прав і свобод людини і громадянина, яка здійснюється в межах державної політики на правовому та організаційному рівнях.

Проте сьогодні спостерігається недостатня ефективність виконання урядом України взятих на себе зобов'язань у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина на обох рівнях державної політики.

Так, Україна є однією з держав, яка ратифікувала найбільше міжнародних документів з питань прав і свобод людини. Однак на практиці чимало механізмів, закладених в цих актах, не функціонують належним чином.

Стан забезпеченості конституційних прав і свобод громадян залежить від ефективності діяльності Кабінету Міністрів України, а ефективність цієї діяльності залежить від існування реально діючого механізму їх реалізації.

Розробка такого механізму та впровадження його в життя в сучасних умовах становить нагальну потребу.

На нашу думку, такий механізм повинен складатися з двох взаємодіючих елементів: правового та організаційного.

Правовий елемент включає нормативну основу, суть якої визначається тим, що саме вона дає цьому механізму правове життя, наділяючи його відповідними юридичними формами, як джерело пізнання та орієнтування в правовому полі.

Проте на сьогодні наявність серйозних проблем у галузі нормотворення призводить до зниження ефективності правового елементу.

Так, однією з найважливіших причин того, що в Україні гальмується процес прийняття законів є відсутність єдиної системи розробки актів законодавства та проведення аналізу ефективності їх застосування.

Інший не менш вагомий чинник, який негативно впливає на ефективність правового елементу, – це існування розходжень між законом і відомчою інструкцією.

Тобто законодавче закріплення конституційних прав і свобод за громадянином не завжди приводить до закріплення відповідних обов'язків за управлінськими структурами, що спричиняє відсутність співвідношення між конституційними правами і свободами громадян і компетенцією органів державного управління.

Так, Конституція України є однією з кращих у світі щодо закладених у ній норм, принципів, однак, слід вказати на відсутність ефективних засобів впровадження в життя положень основного закону.

Права і свободи людини та громадянина, гарантії їх захисту проголошені та визнані найвищою цінністю, але організаційно-правовий механізм забезпечення цих прав і свобод ні Конституції, ні в прийнятих на її основі інших нормативно-правових актах істотно не визначений [1, с.29].

Згідно ст. 68 Конституції України: «Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей».

Однак принцип відповідальності, щодо органів державної влади за невиконання зазначеної статті не тільки не закріплений, але і не названий.

Проте, на думку Л. Новак-Каляєвої, удосконалення суспільно-правового механізму гарантування прав людини з метою утвердження невідворотності відповідальності влади за їх порушення на основі результатів публічної звітності влади та громадського моніторингу її діяльності щодо дотримання прав людини є дієвими засобами запобігання порушення прав людини на практиці державотворення.

Для забезпечення такого удосконалення необхідні: реальний розподіл влад, покликаний їх урівноважити; панування правового закону; засноване на такому законі обмеження індивідуалізму для запобігання зловживань правами і свободами як самих громадян, так і неправомірних дій всіх гілок влади [2, с.36].

Більш якісно забезпечення прав та свобод людини та громадянина здійснюється в рамках галузевого нормативно-правового забезпечення, зокрема, шляхом застосування адміністративно-правового, кримінально-правового, цивільно-правового механізмів забезпечення прав і свобод.

Однак недосконалість нормативного регулювання, урегульованість одного питання нормами різних галузей права по-різному, бюрократичні принципи в діяльності державних органів, корупція, створюють чимало перешкод для належного забезпечення прав та свобод людини і громадянина в Україні.

В умовах сучасних політико-правових реалій основними шляхами удосконалення юридичних гарантій прав і свобод людини може бути:

- розширення змісту політичних прав громадян України, які сприятимуть їх участі в управлінні державними справами та участі в місцевому самоврядуванні;

- переосмислення та оптимізація широкого спектра соціальних прав і свобод людини і громадянина з метою їх наближення до реальних можливостей держави забезпечувати і гарантувати ці права;

- створення законодавчих механізмів реалізації так званих «новітніх» конституційних прав людини. Це право на мир, екологічну та ядерну безпеку тощо.

Також унормування в законах України дієвих механізмів реалізації прав і свобод людини і громадянина, які можуть бути реалізовані:

- колективно (права на вибори, референдуми, мирні збори, мітинги, походи і демонстрації, страйки тощо);

- шляхом створення конституційних механізмів для забезпечення належної реалізації прав і свобод для людей зі спеціальним соціальним (біженці, переміщені та повернуті особи, особи без громадянства, трудові мігранти, особи, позбавлені волі в судовому порядку, особи з обмеженими можливостями), віковим (діти, люди похилого віку) чи професійним (військовослужбовці) статусом;

- шляхом узгодження індивідуальних прав людини з правами колективних суб'єктів; створення належних гарантій для діяльності неурядових, у тому числі міжнародних і зарубіжних, правозахисних організацій;

- шляхом посилення юридичної відповідальності, у тому числі держави перед особою, за порушення прав і свобод [3, с.192].

З точки зору політології, П. Шляхтун, зокрема, визначає головні виклики права людини в Україні:

- несформованість громадянського суспільства та поставлених елементів в державному управлінні;

- бездіяльність органів державного управління (правоохоронних органів);

- роз'єднаність різних соціально-культурних груп у суспільстві та відчуження громадян від держави;

- поширення «епідемії» ксенофобії, антисемітизму, расизму, дискримінації.

– відсутність ефективної взаємодії державних органів та правозахисників;

– відсутність належної експертизи законотворення і нормотворення щодо дотримання прав і свобод людини і громадянина [4, с. 118].

Крім того, можна виділити такі проблеми щодо реалізації прав людини і громадянина в Україні:

– нерівноправність гілок та органів державної влади та недосконалість функціонування місцевого самоврядування територіальних громад у реальному житті;

– низький рівень професіоналізму у сфері політичного та державного менеджменту і його виняткова залежність від особистих і групових (кланових) інтересів;

– високий рівень корупції на всіх рівнях і шаблях державного і суспільного життя та відсутність політичної волі у його зменшенні;

– відсутність прямої обопільної залежності між людиною і громадянином та державою і суспільством без відповідалності посадових осіб та самих громадян;

– бідність українців, яка робить їх зручним об'єктом для маніпулювання з боку власників капіталів.

Організаційний елемент включає управлінську, керівну та структуротвірну діяльність, яка забезпечить можливість функціонування правового елемента. Забезпечити ефективну діяльність цих елементів спроможний Кабінет Міністрів України, наділений усією сукупністю необхідних для цього повноважень.

Основною причиною виникнення проблем забезпечення прав і свобод людини та громадянина є неефективне налагодження комунікацій або неналежне розуміння поставлених завдань.

Незважаючи на суттєві зміни в організації діяльності органів державного управління, зміни в державній політиці, спрямовані на утвердження та забезпечення конституційних прав і свобод, кількість порушень невинно зростає, що свідчить про незадовільну діяльність органів державного управління.

Головним чинником, який знижує ефективність цієї діяльності, є відсутність чіткої системи планування роботи Кабінету Міністрів України та його органів, що призводить до неузгодженості між програмою діяльності уряду, планом роботи Кабінету Міністрів України та планами роботи центральних органів виконавчої влади.

Така неузгодженість спричиняє зниження ефективності механізму забезпечення прав і свобод, а саме його правового елемента.

Крім того, на сьогодні має місце відсутність відповідальності органів державної влади за порушення прав і свобод людини та громадянина, які відповідно до Конституції повинні бути головним орієнтиром їх діяльності.

Діяльність багатьох державних органів, покликаних здійснювати заходи забезпечення законності, охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина в ряді випадків залишається закритою та безконтрольною, а іноді створюється видимість прозорості їх діяльності.

Разом з тим демократична держава неможлива без дієвих гарантій правомірності та справедливості в роботі державного апарату, в тому числі без відкритого контролю, не тільки з боку самої держави, а й громадськості.

Організація державної влади в країнах ЄС зумовлює характер взаємин особи та держави, наділяючи громадянина:

– правом брати участь в встановлених законом межах в прийнятті та реалізації рішень, які зачіпають його інтереси;

– контролю за їх виконанням;

– можливість вступати в діалог з суб'єктами, що здійснюють функції публічної влади, з метою відстоювання приватного та публічного інтересу, пов'язаного з підтриманням і забезпеченням законності та конституційного правопорядку.

Це є невід'ємною характеристикою нормативного змісту конституційних засад взаємних відносин людини з суспільством і державою і елементом конституційних гарантій охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина усіма, що не суперечать закону засобами, є одним з необхідних і важливих складових комплексного права на участь в управлінні справами держави та місцевого самоврядування в демократичному суспільстві.

Указаний підхід повністю відповідає положенням Конституції України, згідно яким носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ; народ здійснює свою владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ст. 5 Конституції України).

Далі, слід відмітити низький рівень правової культури і правової свідомості переважної більшості членів нашого суспільства, незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності, низький рівень дотримання правопорядку (законності) у житті суспільства і держави та беззастережної відповідальності кожної особи без винятку перед собою й оточенням за процес і результати своєї діяльності;

Нерозуміння громадянами важливості захисту своїх прав, свобод і законних інтересів є важливим чинником неефективності реалізації механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні.

О. Прієшкіна відстоювала точку зору, згідно з якою захист суб'єктивних прав, свобод і інтересів громадян можлива не тільки за допомогою застосування норм права уповноваженими на те органами, але і допустимий в формі безпосередньої захисту індивідом своїх прав і свобод [5, с.38].

Необхідно вважати й те, що нині в Україні набуває поширення теорія визнання людської гідності, яка є інтегративною властивістю природи людини та виступає як один з інституційних джерел її основних прав. У зв'язку з цим у загальній теорії права сформульовано антропологічну інтерпретацію людської гідності, поняття якої визначається як самоцінність людини як унікальної родової біосоціальної істоти.

Низький рівень правосвідомості та правової культури громадян України вимагає підвищення. У зв'язку з цим першочерговим завданням всіх освітніх установ України має стати навчання культури прав людини, способам їх охорони та захисту, яке повинно поширюватися на всіх без винятку людей, які проживають на території країни.

Подолання цієї ситуації залежить, перш за все, від знання, від навчання знань про права і свободи людини та громадянина, як про важливий елемент правової, культури.

Ці знання ставлять в якості головної мети не тільки виховання людей, прищеплення позитивних уявлень про права людини як необхідну умову свободи та рівності, а й створення досконалого громадянського суспільства та правової держави, де права і свободи людини та громадянина, дійсно, є найвищою цінністю.

Зазначені доктринальні позиції у ближній перспективі вимагатимуть відповідної нормативно-правової і навіть конституційної регламентації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Суцєнко В. М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2012. Т. 129. С. 28–32.

2. Новак-Каляєва Л. Деякі аспекти формування ідеології державного управління на основі ідеї дотримання прав людини. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. Вип. 31. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2012. С. 33–43.
3. Борис І.А. Права і свободи людини та напрямки модернізації Конституції України. Наукове видання науково-практичної інтернет-конференції «Права і свободи людини в контексті модернізації Конституції України»; за заг. ред. проф. В.В. Коваленка. Київ : Видавництво Ліра-К, 2014. С.192.
4. Шляхтун П. П. Політологія : історія та теорія: підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 472 с.
5. Прієшкіна О. Права людини в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Правова держава*. 2017. Вип.26. С.33–40.